

gyar szó volt. Rokonnnyelvi megfelelői pl. vogul *tuj* ~ *toj* 'bemenni', osztják *toŋ* ~ *taŋ* 'u. az', zürjén *sun* 'be-, alámeríteni', votják *zum* 'alábújni; merülni, alámerülni'. (E rokonnyelvi szavak szókezdő mássalhangzóinak a magyarban való elmaradása teljesen szabályos jelenség. V. ö. pl. vog. *täl*, zürj. *syl*, finn *syle* ~ magy. *öl*; — osztj. *tér* 'vékony gyökér', vog. *tar* 'gyökér', votj. *ser* 'ér' ~ magy. *ér*; — vog. *tör*'s, osztj. *söräs* ~ magy. *arasz*). Figyelemreméltó itt különösen az, hogy már egyes rokon nyelvekben is kimutatható e szónak a vízzel kapcsolatos szűkebb jelentése. Ennek tehát a magyarban is ósréginek kell lennie.

Horger Antal.

(*Deutscher Auszug*) Eine interessante ungarische Wortfamilie. — Morphologische und semantische Geschichte der Sippe des veralteten Zeitwortes *avik* „eindringen“.

Megjegyzések az ormánysági nyelvjárás szókincséhez

Kiss Géza, kákicsi ref. lelkész nyelvjárás tanulmánya (Az ormánysági nyelvjárásból. SzFüz. 1934) nemcsak azért becses munka, mert a székely, moldvai csángó, palóc, sárközi, göcseji, szlavóniai, hetési és őrségi nyelvjárás mellett a magyar nyelvterület legérdekesebb tájszólását ismerteti, hanem azért is, mert abban leggazdagabb, amit az eddigi hasonló tanulmányok leginkább elhanyagoltak: tájszógyűjteményben. Igaz, hogy nem minden adata új, sokat már eddig is ismertünk, de az Ormányságról szóló irodalom oly szegény, hogy az eddig nyilvánosságra került anyag megerősítése is fontos. Egyben kifejezzük azt a reményünket is, hogy a dolgozat szerzője nem tekinti feladatát befejezettnek, hanem gyűjtését folytatja, s iparkodni fog a nyelvjárás lehetőleg teljes szókincsét összeállítani. Hogy ez mily sürgető feladat, azt a közölt szójegyzékbe való bepillantás is bizonyítja. Az Ormányság szókincsét össze kell csak vetnünk a MTsz. anyagával, s azt a meglepő tapasztalatot szerezzük, hogy számos szavát csak egészen távoleső nyelvjárások ismerik, mint a székely, palóc, göcseji stb. nyelvjárás. E nyelvjárások mind a magyar nyelvterület határán vannak. Érdekes feladat volna mindazoknak a tájszóknak az összeállítása, amelyek csupán a szóban forgó nyelvjárásokban fordulnak elő; most néhány ilyen esetre akarok rámutatni.

bélzna: elszakadt s ki nem pótoltt fonalszál üres nyoma a vászonban. A MTsz. szerint a Székelyföldön, Gömör és Zemplén megyében.

fiente: fű korában, amíg zöldben volt. Vö. *füjenten* Göcsej, *füentibe* Székelyföld MTsz.

fú-lencse: Lemna minor; még Bihar m. Bocsaj, MTsz. *fű-lencse* Nagyszalonta, NyFüz. 69: 21, Beregszász Nyr. 27: 95, eltorzult alakjai: *hulencse* Somogy m. Csurgó vid. *füllencs* Szatmár m. MTsz. (vö. DebrSz. 1934: 463).

fú-mony: vadmadártojás; a MTsz. szerint 'vadrécetójás'; *fúmonyaz*: vadrécetójást keres Vas m., *fúmonyáz* ua. Baranya m.: *fú-pete*: vadrécetójás Szatmár m.

fú-réce: vadréce, a MTsz. szerint 'csörgőkácsa' Baranya m. és Szatmár m. A *fú* megvan már a Besztercei és Schlägli Szójegyzékben: ana[s] — *fiw*. Szikszai Fabriciusnál (1590) *Anas syluestris* — *Vad recze, vág, fu*.

gica: kicsi fanyél, rajta keresztben gyufa vastagságú bádoggal, aminek a végében ecsetformában selyem fonalat húznak s ezzel hímezik a tojást. A MTsz. *gica* alakban Somogy, *kicce* alakban pedig Szatmár m.-ből idézi.

halk, hák. Vö. 1. darabos forgács v. szilánk, élőfából v. gerendából oldalvágással kivágott cikk; 2. cikkes bevágás fában vagy deszkában (Székelyföld MTsz.).

halkács (hakács, hókács): forgács. A MTsz. szerint Nógrád m.-ben is.

hetevény: fiastyuk-csillagzat. A MTsz. szerint csak még a Székelyföldön.

kétkés: haris. A MTsz. csak Bereg m.-ből idézi.

késen (késön) hajtani marhát: szabadon, kötél nélkül. Jász-Nagykún-Szolnok m. Tiszaroffon *késen*: üresen teher nélkül (Nyr. 8: 569). A Székelységben: *késleg hajtani a marhát*: teher nélkül szabadon v. kötéllal összekötve, vagy járomban, de teher nélkül hajtani (Háromszék m. Kriza, Vadr.). *A marhátat késleg hajtja*: szekér és járom nélkül (Csik m. MNyszet 6: 373). *Két ökröt szekerbe fogtam s kettőt késleg hajtottam* (Nyr. 7: 331). Szabó Dezső szerint Ióra vonatkoztatva is használatos ez a kifejezés: *késleg*: (a felhámozott lovat vagy a rúdhoz fogott, járomban levő marhátat) külön, s a szekérhez nem fogva (hajtani) Csikszentdomokos, NyFüz. 9: 29. Kétségtelen idetartozik a következő szólásmód is, melyet K a t o n a Lajos Nagybánya régi jegyzőkönyveiből közölt: *Mihent megszálltak, két st bocsátották lovaikat* (Nyr. 15: 278). K a t o n a nem tudta megmagyarázni a kifejezést, s úgy értelmezi:

azon szerszámostúl(?) elbocsátották lovaikat legelni. Hozzáfűzi még, hogy Szatmár vidékén maig is, bár ritkán, lehet hallani: *Kés lovakkal vártuk; kés lovakat küldöttünk elébe*. Katona ennek a jelentését sem tudta megadni. Mindenesetre fontos lenne Szatmárban érdeklődni e kifejezés használata iránt, de annyi bizonyos, hogy ellentétben a MTsz.-ral, nem lehet azonosítani a *kés-kételen* 'kénytelen-kelletlen' (Szatmár m.) összetétellel, mert ezt úgy kell elemeznünk: *ké s kételen*; az *s* itt kötőszó, s nem tartozik az első taghoz (vö. Nyr. 59: 99).

mart: a folyónak a víz sodra által fogyó oldala, (*part*: a folyó iszaphordta, épülő oldala). A MTsz. szerint a *mart* csak a Székelyföldön használatos.

mátka: a legjobb lánykori pajtás. Nógrád m.-ben: leánypajtás, barátné MTsz.

öblös: az olyan föld, amelyik hűtött, silány. A MTsz. szerint az *öböl* 'hő' jelentésben a Bodrogtóközben, a Hegyalján, Abaujm.-ben, Kassa vidékén és Szatmár m.-ben használatos.

raj: a méhraj bájos képe kis gyermekekre alkalmazva. A MTsz. szerint a Palócságban is 'gyermek, magzat'.

Még néhány más szóra való megjegyzés:

háturja: a disznó hátulja. Kétségkívül az *orja* szó rejlik benne. A Schlägli Szójegyzékben is megvan ez az összetétel személyrag nélkül: *spicium* — *hator*.

csőrő-, *csöré*-, *csörje-fa*: gyürücskefa (Acer tataricum). Nyilván csak alakváltozata a *sörgyefa* (Somogy m.), *sürgyefa* (Duna mell.) MTsz. *sürjefa* CzF. névnek.

fücsök-koma, *pücsök-koma*: mindössze 3 sásszerű levélből álló, kb. 30 cm magas növény a májuji réten. Fontos lenne pontos meghatározása a többi növény- és állatnévvel együtt. Györffy szerint Mohácson az őszikikerics (*Colehicum autumnale*) neve (SzegF. 2: 68).

méti-óma. Sajnos, nem tudjuk, milyen fajta almáról van szó. Ez azért is fontos lenne, mert kétségtelenül erről az almafajról van szó Lippai Pozsonyi Kertjében (1667): *Métet-alma*, nyári és telelő, édes fejr belü (3: 143, NySz.). Természetesen szó sem lehet arról, hogy a *méti* és *mézet* szónak valami köze is lenne a *métháló*-hoz (vö. TermészettudKözl. 1935: 122). Nem tartom lehetetlennek, hogy a *metsz* (eredetileg *met-*) ige származékaival van dolgunk. A *méti* talán a. m. *mető*, *metsző*, a *m é t e t* pedig ez igének *-at*, *-et* képzős alakja.

bárka: nádbuzogány. Nyíri Antal szíves értesítése szerint Somogy m. Szennán a gyékény (*Typha*) termése. Valószínűnek tar-

tom, e szóval azonos a Clusiusnál (1584) előforduló *baka*: *Tyhae palustris claca*. Clusius adatát valószínűleg *báka-nak kell olvasnunk, s ebből lett népetimológiával a *bárka*.

páskó: sásbuzogány. A MTsz. szerint 'káka buzogánya'. A Nyr. 12: 528 hely nélkül szintén közli a *páskót* a vele egyjelentésű *pák*-kal együtt, melyet a MTsz. nem idéz. Ha az adat hiteles, akkor a *pák* elvonás a 'gyékényvirág, nád buzogánya' jelentésű *páka*, *páklya* szóból, melynek végét a nyelvérzék 3. sz. birtokragnak fogta föl. A *páskó* nézetem szerint hangátvetéses alakja egy *páksó, *páksó kicsinyítőképzős változatnak, melyek úgy keletkeztek, mint a *hágcsó*, *háksó*-ból a *hácskó*, *háskó* (MTsz.).

posz-humok: silány homok. Somogy megyében is: *posz-humok*: a legkisebb szellőre is felrepülő, porszerű, semmire sem alkalmas homok (Nyr. 26: 407). Más adat szerint *posz-humok* „amely poszog“ (hely nélkül, Nyr. 4: 407). Cegléden és Kiskunhalason *posza-humok*: kékesbe játszó, fehér színű laza homok, amelyben semmi sem terem meg. A MTsz. a *posza*: satnya, vézna, gyenge, beteges (Csallóköz, Komárom) összetételének tartja, azonban kétségkívül a *posz* 'crepitus, pedor' szó az első tag, vö. *fosó-humok*: kút fenekén levő híg homok, mely a lejjebb ásást ömledezésével gátolja (1840, Heves m. MTsz.), futó homok (Jászberény, Csoma Kálmán). Nagyon érdekes Kiss Gézának az a megjegyzése, hogy „ebben fészkel a posz-méh“. Véleményem szerint u. i. a *poszméh* nevének első tagja szintén az említett *posz* szó (Balassa-Eml. 31).

Vörmös: vérrel, gegével, szívvel készített, disznótoros mártás-szerű étel. Somogy m.-ben *vérmes*: vérrel készült leves étel (MTsz.). A *vörmös* olyan viszonyban áll a *vérmes*-hez, mint a *véres* a *vöröshöz*. Eszerint a *vér* eredeti hangalakja *vër volt.

Beke Ödön.